



ΕΡΩΤΙΑ

ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΔΗΜΟΥ ΧΑΝΙΩΝ



ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΧΑΝΙΩΝ

ΤΟΜΟΣ 4

ΧΑΝΙΑ 1995

ΖΑΧΑΡΕΝΙΑ ΣΗΜΑΝΔΗΡΑΚΗ

Ένα ποίημα του Π. Βλαστού για τη Μεταπολιτευτική Επιτροπή 1895

Σε έρευνα και καταγραφή στοιχείων σχετικών με το αρχείο Παύλου Βλαστού, που φυλάσσεται στο Ιστορικό Αρχείο Κρήτης, για συγγραφή άλλης εργασίας¹ συνάντησα το ποίημα που δημοσιεύεται παρακάτω, απολύτως επίκαιρο, λόγω της συμπλήρωσης φέτος μιας εκατονταετίας από την συγκρότηση της Μεταπολιτευτικής Επιτροπής ή, όπως την είχαν ονομάσει οι πρωτεργάτες της, της «Κεντρικής Επιτροπής Μεταπολιτεύσεως», το 1895.

Είναι γνωστό πως περίπου μια πενταετία πριν είχαν αναβιώσει στην Κρήτη παλαιότερες επισχές βιαιοτήτων και είχε καλλιεργηθεί σιγά σιγά στους Κρήτες η ιδέα μεταπολιτεύσεως, εφ' όσον η πολυπόθητη ένωση του Νησιού με την Ελλάδα δεν φαινόταν πολύ πιθανή με την έκρηξη τοπικών επαναστάσεων αλλά εμφανιζόταν να συσχετίζεται με γενικότερη κρίση στα Βαλκάνια. Το 1892 είχε εκδηλωθεί ένα περιορισμένης έκτασης κίνημα στα Σφακιά και λίγο αργότερα, τον Φεβρουάριο 1893, είχε ιδρυθεί στην ίδια επαρχία μυστική αδελφότητα με σκοπό τον προσηλυτισμό εξεχόντων Κρητών πολιτικών και οπλαρχηγών για ετοιμασία νέας εξέγερσης.

Το 1895 εμφανίζεται στο προσκήνιο ο Σφακιανός πολιτευτής Μανούσος Κούνδουρος, ο οποίος πίστευε ότι ενδεχόμενη αυτονομία της Κρήτης θα οδηγούσε σταδιακά στην Ένωση, γι' αυτό και κινήθηκε μυστικά για τη συγκρότηση Μεταπολιτευτικής Επιτροπής που θα προετοίμαζε νέα επανάσταση. Οι απόψεις του - που υποστηριζόταν και από τον Άγγλο Πρόξενο Μπιλιότι - διατυπώθηκαν σε υπόμνημα που τέθηκε στην κρίση Γενικής Συνέλευσης του λαού στο Κλήμα του Αποκόρωνα και ύστερα στην Κράπη και προωθήθηκε στους Προξένους των Μεγάλων Δυνάμεων.²

Οι ενέργειες της Μεταπολιτευτικής Επιτροπής θεωρήθηκαν επαναστατικές πρά-

1) Βλ. Ζαχαρένια Σημανδηράκη: «Το αρχείο Παύλου Βλαστού», - «ΚΡΗΤΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ» τ. 9/10, Ρέθυμνο, Φθινόπωρο 1994.

2) Στις 3 Σεπτεμβρίου 1895 σε Συνέλευση στο Κλήμα Αποκόρωνου και μερικές μέρες αργότερα σε Γενική Συνέλευση στην Κράπη εγκρίθηκε το υπόμνημα του Μανούσου Κούνδουρου το οποίο και υποβλήθηκε στους Προξένους των Μεγάλων Δυνάμεων. Με αυτό επιδιώκετο να ανακηρυχθεί η Κρήτη ως αυτόνομη πολιτεία φόρου υποτέλης στον Σουλτάνο έναντι 15.000 οθωμανικών λιρών ετησίως, να ελεγχτεί η διακυβέρνησή της από Χριστιανό Διοικητή με πενταετή θητεία, χωρίς να έχει ο Σουλτάνος δικαίωμα αντικατάστασής του και να επανοχηρηγεί με αυσιαστικές βελτιώσεις τα προνόμια που είχαν δοθεί με τη Σύμβαση της Χαλέπας.

Ξεις και αιψιμαχίες μεταξύ Κρητών και Τούρκων άρχισαν να σημειώνονται σποραδικά. Οι Κρήτες επεκράτησαν στις περισσότερες από αυτές, με αποτέλεσμα να επηρεασθεί σημαντικά και η στάση των Μεγάλων Δυνάμεων. Τον Μάρτιο του 1896 ο Γενικός Διοικητής Αλέξανδρος Καραθεοδωρής Πασάς αντικαταστάθηκε, ως αποτυχών, από τον Τουρχάν Πασά. Οργανώθηκε και πάλι η Κεντρική υπέρ των Κρητών Επιτροπή στην Αθήνα, καθώς και η Γενική Επαναστατική Συνέλευση των Κρητών, ενώ από τον Ιούνιο του 1896 άρχισαν να κατεβαίνουν στο Νησί και εθελοντές σε βοήθεια των αγωνιζομένων Κρητικών. Επακολούθησαν βιαιοπραγίες, σφαγές και λεηλασίες των Τούρκων εις βάρος των Χριστιανών που ανάγκασαν τις Μεγάλες Δυνάμεις να παρέμβουν προς την Πύλη, και μετά από λίγο επεδόθη στους Κρήτες νέος Οργανισμός, με τον οποίο διοριζόταν Χριστιανός Γενικός Διοικητής με την έγκριση των Μεγάλων Δυνάμεων και πενταετή θητεία, οι χριστιανοί υπάλληλοι θα ήταν διπλάσιοι από τους Μουσουλμάνους, θα οργανωνόταν Κρητική Χωροφυλακή με Ευρωπαίους αξιωματικούς και, με την εγγύηση των Μεγάλων Δυνάμεων, επαρχωρείτο πλήρης δικαστική και οικονομική ανεξαρτησία. Η «τυχρή» όπως ονομάσθηκε επανάσταση έληξε το καλοκαίρι του 1896, για να ακολουθήσει λίγο αργότερα, το 1897-1898, η τελευταία επανάσταση στην Κρήτη, που οδήγησε, σε πρώτο στάδιο, στην Κρητική Αυτονομία και το 1913 και στην τυπική Ένωση του Νησιού με την Ελλάδα.

Ο Παύλος Βλαστός, θεωρούμενος ως πατέρας της Κρητικής λαογραφίας (το αρχείο του αριθμεί 93 χειρόγραφους ογκωδέστατους τόμους - καταγραφή οποιασδήποτε μορφής εκδηλώσεων του λαϊκού βίου στην Κρήτη), λόγιος και άριστος γνώστης της Βυζαντινής μουσικής, είχε χρηματίσει ψάλτης στον καθεδρικό ναό των Εισοδίων Ρεθύμνης. Έφυγε το 1858 για τη Σμύρνη και την Κων/πολη απ' όπου επανήλθε το 1860 και τα επόμενα χρόνια διορίσθηκε δάσκαλος στο Νηπιαγωγείο Ηρακλείου, ψάλτης του ναού του Αγίου Ματθαίου του Σιναϊτικού Μετοχίου και του Μητροπολιτικού ναού του Αγίου Μηνά και δάσκαλος Βυζαντινής μουσικής στο Ελληνικό Σχολείο Ηρα-

Για τη Συνέλευση στο Κλήμα ο Μανώλης Κουνδουράς το Ημερολόγιό του («Ημερολόγιον - Ιστορικά και Διπλωματικά Αποκαλύψεις») αναφέρει σχετικά:

«4-9 (Κλήμα). Η συνάντησις επέτυχε. Περὶ τοὺς χιλίους ἀνδρας, οἱ πλείους ἐνοπλίοι συνήλθον χεῖρες. Οἱ πολλοὶ ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν Σφακίων καὶ Ἀποκαρῶναι. Ἐκ Κυδωνίας ἦλθον οἱ ἀπὸ ἀρχηγοὶ Χαροδῆ Φρατζέσκος καὶ Ξαν. Καλογερός ἐκ Κόμης καὶ ὁ Γεώργ. Χανρῆς ἐκ Κεραικῶν μὲν τινος ἀπλῆτος. Ἐκ τῆς ἐπαρχίας Ρεθύμνης ἐπίσης παρεῖσαντο πολλοὶ ἀπὸ ἀρχηγοὶ καὶ πολλοὶ ἀπλῆτοι. Ἐξ Ἀγίου Βασιλείου ὁ Μάρκος Δημητρακόπουλος καὶ τινες ἄλλοι. Τὴν 2αν ὥραν μὲν καλύψας τὴν κεφαλὴν μου διὰ μαύρου μονόηλου ὡς συμβόλου βροτολαγαῶς ἐπαναστάσεως ἀνῆλθα ἐπὶ τινος βότρου καὶ ἀνέγνωσα τὸ ὕμνον τῶν συνοβρασθέντων, ἰσχυόμενος ὑπὸ τὴν σκὴν ἀγρελοῦς κεμένης Ν.Δ. 50 μέτρα ἀπὸ τῆς ἐκεῖ δεξαμενῆς (στέρνας). Κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ὕμνου τῆς ἐκείσεως ἐξήγγειλε. Ἄλλ' οἱ παρόντες ἀντελήφθησαν ὅτι πρόκειται περὶ σοβαρῆς ἐπιχειρήσεως καὶ μετὰ τὸ πέρας τῆς ἀναγνώσεως ἐτινῶν σωπῶντες.»

Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἰωσήφ Γ. Λεκανίδης, Γενικός Εργασματοῦς τῆς Μεταπολιτευτικῆς Επιτροπῆς καὶ τῆς Γεν. Επαναστατικῆς Συνελεύσεως στο «Πολιμικό του Ημερολόγιου» αναφέρει γιὰ τὸ Κλήμα:

«Έτος 1895

3) Σεπτέμβριον

Συνδράσεις εἰς Κλήμα Ἀποκαρῶναι εἰς τὴν παρεῖσαν πλείονες τῶν χιλίων, ἐν οἷς καὶ οἱ Προεδρὶς, Ἀναγνωστὴς Παύλος Μαλινδῆ, Καθρὶς, Κοσσοτάκης ἱατρός, Κουνδουράκης, Ξισανῆς, Ἀλιφάνης, Λεκανίδης, Χαροδῆλαμπος Παπαδόκης, Ἐμ. Φραντζεσκόπουλος καὶ Μαλλεῖδες. Ἡμερῶν ἀνεγνώσθη τὸ πρὸς τοὺς Προέδρους ὑπόμνημα, δι' ὃ ἐζητοῦμεν τὴν Διοικητικὴν καὶ οἰκονομικὴν Αὐτοδιοίκησιν τῆς Κρήτης ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ παραμείνουν ἐντὸς τῶν φραγμῶν αὐτῆς 4000 στρατιῶται καὶ νὰ πληρώνωμεν 15.000 λίρας εἰς τὸν Σουλτάνον.»

κλείου.

Όπως σημειώνεται και στην εργασία στα «ΚΡΗΤΟΛΟΓΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ», ο Βλαστός είχε εργασθεί, ερχόμενος κατά διαστήματα στην Αθήνα, στην εν Αθήναις Κεντρική των Κρητών Επιτροπή, κατά τη διάρκεια των επαναστάσεων 1866-1869 και 1878. Επανήλθε στην Κρήτη το 1880 με τη μεσολάβηση του Φωτιάδη Πασά και το 1881 εξελέγη πληρεξούσιος της επαρχίας Αμαρίου και αργότερα Διοικητικός Σύμβουλος του Τμήματος Ρεθύμνης, εκλεγόμενος συνεχώς μέχρι το 1885. Με την έκρηξη της επανάστασης του 1889 κατέφυγε και πάλι στην Αθήνα και εργάστηκε για τον Κρητικό Αγώνα.

Κατά την επανάσταση του 1895 και τα επόμενα χρόνια - και επομένως και κατά την συγκρότηση της Μεταπολιτευτικής Επιτροπής - ο Βλαστός βρισκόταν στην Αθήνα. Επέστρεψε στην Κρήτη την ίδια μέρα που ήλθε και ο Υπάτος Αρμοστής Πρίγκηπας Γεώργιος, δηλαδή την 9η Δεκεμβρίου 1898 και παρέμεινε στο Ρέθυμνο ως το θάνατό του, στις 29 Απριλίου 1926.

Είναι προφανές ότι ο μεγάλος λαογράφος, κατά τη διάρκεια της απουσίας του από την Κρήτη, παρακολουθούσε τα τεκταινόμενα στο Νησί, ενδιαφερόταν και πονούσε για τα πάθη της πατρίδας του και προσπαθούσε να προσφέρει ό,τι μπορούσε στον μεγάλο Αγώνα για τη Λευτεριά της. Το ποίημα που καταγράφεται παρακάτω φέρει την ένδειξη «Εν Αθήναις», την ημερομηνία «21 Νοεμβρίου 1895» ακριβώς κάτω από τον τίτλο του ποιήματος αλλά και στο τέλος πριν την υπογραφή του Βλαστού, χωρίς άλλη σημείωση από τον ίδιο και χωρίς να διευκρινίζεται - όπως έκανε με πλείστα άλλα στιχουργήματα ή κείμενα - αν είναι δημοσιευμένο σε εφημερίδα ή περιοδικό της εποχής.

Όπως προαναφέρεται, φαίνεται ότι ο Βλαστός προσπαθούσε να ενημερώνεται για τα Κρητικά πράγματα. Στο ποίημα εξιστορείται η συγκρότηση της Μεταπολιτευτικής Επιτροπής, η Γενική Συνέλευση στην Κράπη, η εκλογή των μελών της Επιτροπής και η μάχη των Κάμπων, μέσα από διηγήσεις αγγελιαφόρων προς τη «Βοσκοπούλα του Γέρο - Ψηλορείτη». Η ημερομηνία «21 Νοεμβρίου 1895» οδήγησε στην έρευνα, για τεκμηρίωση των εξιστορουμένων, στα Ημερολόγια Μανούσου Κούνδουρου και Ιωσήφ Λεκανίδη, αλλά σ' αυτά δεν καταχωρούνται οι λεπτομέρειες που συναντώνται στο ποίημα του Βλαστού. Η μάχη των Κάμπων συνήρθη στις 9 Νοεμβρίου 1895, οπότε, αν το ποίημα γράφτηκε στις 21 του ίδιου μήνα, υπάρχει λογική χρονολογική απόσταση για την ενημέρωση του Βλαστού για το γεγονός. Έτσι η έρευνα στράφηκε στον Τύπο της εποχής. Με τη διαφορά ότι οι εφημερίδες της Κρήτης υπόκειντο στη λογοκρισία της Τουρκικής Διοικήσεως και τα εξαγόμενα στοιχεία απεδείχθησαν πολύ πενιχρά. Τη λύση έδωσαν τα «Λευκά Όρη», εφημερίδα Αθηνών πολιτική, φιλολογική και των ειδήσεων, εκδιδόμενη «άπαξ της εβδομάδος» από τον Εμμ. Βαρδίδη. Και πράγματι στο φ. 72/15-11-1895 καταχωρείται εκτενές ρεπορτάζ για τη μάχη των Κάμπων, ενώ και άλλες αναφορές σε διάφορα φύλλα της ίδιας εφημερίδας ήρθαν να διασταυρώσουν τα γραφόμενα από τον Βλαστό, σε συνδυασμό και με τα Ημερολόγια των Λεκανίδη και Κούνδουρου.

Υπάρχουν βέβαια και ορισμένες ανακρίβειες στο ποίημα. Ενδεικτικά σημειώνεται

ότι η εκλογή των μελών της Μεταπολιτευτικής (τα ονόματα που παραθέτει ο Βλαστός είναι σωστά) πραγματοποιήθηκε στο χωριό Ασκούφου (7/10/1895) και όχι στην Κράπη, όπου είχε προηγουμένως συγκληθεί η Γενική Συνέλευση (10/9/1895) για την έγκριση του υπομνήματος του Κούνδουρου, το οποίο και υποβλήθηκε στους Προξένους των Μεγάλων Δυνάμεων. Ίσως ο Βλαστός δεν είχε ενημερωθεί σωστά για τα συμβάντα και τις ημερομηνίες, και υπήρξε σύγχυση γεγονότων και τόπων. Άλλωστε δεν μπορεί κανείς να τεκμηριώνει ιστορικά στοιχεία στηριζόμενος μόνο στα εξιστορούμενα σε λαϊκά στιχουργήματα, ακόμη κι αν αυτά είναι του Παύλου Βλαστού.

Όπως και να έχει το πράγμα, το καταχωρούμενο ποίημα - το οποίο εκτός από την επικαιρότητά του, διανθισμένο με εντυπωσιακά στοιχεία που παρουσιάζουν αρκετές αντιστοιχίες με τις αναφορές των «Λευκών Ορέων», παρουσιάζει και πολλά ενδιαφέροντα γλωσσολογικά στοιχεία - είναι ενδεικτικό της κατάστασης που επικρατούσε στην Κρήτη την εποχή αυτή, του ενθουσιασμού και της ελπίδας που κατείχε τους Κρήτες, σε σημείο μάλιστα να προσδοκάται - ως αναφέρει ο Βλαστός διά στόματος της Βοσκοπούλας - ακόμη και ο εκχριστιανισμός της «Τουρκίας της άγριας» που θα τη «βάφτιζαν παπάδες», και το ρίξιμο «του μεσοφέγγαρου που την Αγιά Σοφία».

Εννοείται ότι το παρατιθέμενο ποίημα αλλά και όλες οι άλλες αναφορές καταχωρούνται ακριβώς ως έχουν, διατηρούνται δηλαδή η ορθογραφία, ο τονισμός, η στίξη και φυσικά η σύνταξη.

**Η ΒΟΣΚΟΠΟΥΛΑ ΤΟΥ ΓΕΡΟ-ΨΗΛΟΡΕΪΤΗ
ΚΑΙ ΑΙ ΠΑΡΑΜΟΝΑΙ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ
21 Νοεμβρίου 1895**

1. Μια βοσκοπούλα 'ς τό βουνό του Γέρο-Ψηλορείτη,
από ψηλά καμάρωνε τή ξακουσμένη Κρήτη.
- Κρίμα 'ς τόν τόπον, έλεγε, κρίμα 'ς τό περιβόλι,
νά μένη άπροστάτευτος άπ' τήν Εύρώπη δλη!
5. Νά ναι 'ς τά χέρια μιās Τουρκιάς!... Τουρκιάς μαγαρισμένης,
καί από αϊμ' άνθρωπινο πάντοτε μεθυσμένης.
Το βδέλυγμα τής έρημιδς σκοτώνει καί ρημάζει,
δυό ημισ' αιώνας σήμερον κ' ό κόσμος τό θαυμάζει.
Δυό ημισ' αιώνας σήμερον ό Κρητικός παλεύγει,
μ' αυτό τό ανήμερο θεριό καί Λευθεριά γυρεύγει!
10. Μια μέρα δέν ήσύχασε, μιá νύκτα δέν κοιμάται,
κι άν κοιμηθῇ είς τόνειρο, τής Λευθεριδς θυμάται.
Τό δίκηο του ως άνθρωπος δέν θέλει νά τό χάσει,

καί μόνο σάν λευθερωθή τότε θά ήσυχάση

15. Μά 'κεῖ πού συλλογάτονε τοῦ τόπου της τά πάθη,
μαντατοφόρος διάβαινε κ' ἦρθε κοντά κ' ἐστάθη.
Τη βοσκοπούλα χαιρετᾷ καί τό Σταυρό του κάνει,
καθίζει νά ξεκουρασθῇ καί λίγο ν' ἀνασάνη.
- Γιά πού διαβαίνεις, ξένε μου, καλοαρματωμένε;
20. σάν Μιχαήλ Αρχάγγελος μοῦ φαίνεσε καυμένε!
- Εγώ δέν εἶμαι Ἀρχάγγελος, μαντατοφόρος, ὑπάγω,
κι ἂν ἐχ' ἡ βούργια σου ψωμί, δώσεμου γιά νά φάγω. -
Τοῦ φέρνει τό βουργιάλι της, κρέας ὀφτό τοῦ δίνει,
κι ἀπό τή φλάσκα της κρασί κερνά τονε καί πίνει.
25. - Πίνω εἰς τήν Ἐλευθερίᾳ τῆς Κρήτης, βοσκοπούλα,
κ' εὐχομαι τ' ἄγρια θεριά νά τ' ἀποβγάλωμε οὔλα.
- Ἀμήν! Νά ζῆς ἀδερφοκτέ! Μά εἰπέ μου τή στραθιά σου,
ποιός σ' ἐστείλλε καί ποῦ θά πᾶς, τί λέγουν τά χαρτιά σου;
- Δέν ἀκουσες τή Σύναξι 'ποῦ γείνηκε 'ς τήν Κράπη;³
30. ἡ ἐπαρχίαις τῶν Χανιῶ ἐσμίξανε μ' ἀγάπη.
Κ' ἐκλέξανε Ἐπιτροπή⁴ τόν Κώστα Βολουδάκη,⁵
Παπᾶ Μαλέκο, Μαλινό, τόν Μυλωνογιαννάκη.
Τό Κούντουρο καί τόν Καβρό, Μάρακα καί Κουρκούτη,⁶
Χριστοδουλάκη, Μάντακα καί Λεκανίδη, Φούτη.
35. Τόν Πολιουδάκη, Κουρηγόν καί τόν Καραμπασάκη
καί Φραντζεσκάκη ποῦ φορεῖ πτερό εἰς τό καλπάκι.
Καί δύο Παππαδάκηδες, Κολοκυθᾶς καί ἄλλοι,

3) ὁ.π.

4) Ἀπό το Ἡμερολόγιο τοῦ Μανουῆλου Κοῦνδουρου:

«... ἦδη κατόπιν συζήτησεως, ἀπεφασίσαμεν ὅπως τό σωματεῖον ὀνομασθῇ «Κεντρική Ἐπιτροπή Μεταπολιτεύσεως» με τήν προσπάθειαν νά συστήσωμεν καί τμηματικές τοιαύτας. Ἡ σφραγίς τοῦ σωματείου θά παρίσθῃ τό Λευκὸ Ὅρη καί ὀπισθεν τοῦ-
των τὸν ἥλιον ἀνατέλλοντα. Τὴν ἐκλογὴν θά ἐνεργήσωμεν εἰς Ἀσκύφου...»

5) ΓΙΑ τὴ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ ΣΤὴν ΚΡΑΠΗ καὶ τὸν ἀγωνιστὴ ΚΩΣΤΑ ΒΟΛΟΥΔΑΚΗ:

Ἀπὸ το Ἡμερολόγιο τοῦ Μανουῆλου Κοῦνδουρου:

11-9 (Ἀσκύφου) Χθές (σ.σ. 10/9/1895) προσήλθον εἰς Κράπην πλείονες τῶν χιλίων πεντακοσίων, ὅπου ἐξηκολούθησεν ἡ ὑπο-
γραφή τοῦ ὑπομνήματος. Ἐπὶ κεφαλῇ δὲ μεγάλῃς ὁδοῦς ἦλθεν ὁ Κώστας Βολουδάκης, ὁ γνησιώτερος τῶν ἐπιζώντων ὀπλαρ-
χηγῶν τῆς Κρήτης. Μετέβη κατ' εὐθείαν καὶ ὀρίσπευσεν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου ἐκτιμῶντος ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ ὁροπέδου,
καὶ προσυχήσῃ εἰς τὸν Θεόν διὰ τὴν ἐυδόκωσιν τῆς ἐπαναστάσεως. Κατόπιν ἐξελεθὼν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ναοῦ καὶ στροφεῖς πρὸς
τοὺς παρισταμένους εἶπεν ὅτι ἐλπίζει εἰς τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ ὅτι τὴν φορὰν ταύτην ἡ Κρήτη θά ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὸν ζυγὸν
τυραννίου...»

Ἀπὸ το Ἡμερολόγιο τοῦ Ἰωσήφ Λεκανίδη:

«10 Σεπτεμβρίου. Συνέβρασις εἰς Κράπην, ὑπογραφή τοῦ ὑπομνήματος, ὅφειε χιλίων Ἀποκαρωνιωτῶν, ὅφειε Γέρω Κώστα,
πλήρης βολιμβός τῆς συννοήσεως, ἀναχώρησις περὶ τὸ ἐσπέρας δι' Ἀσκύφου...»

6) Σύμφωνα με τὸν Λεκανίδη, οἱ Γέρω Κώστας (Βολουδάκης), Βαρδουκυριδής, Ἰωσήφ Χατζηρουσάκης καὶ Κουρκούτης
εἶχαν ἐκλεγεί ως ἀπεσταλμένοι γιὰ νὰ ἐπιδώσουν τὰ ὑπομνήματα στοὺς Προξένους.

- προύχοντες τῶν ἐπαρχιῶν μιὰ συντροφιά μεγάλη.⁷
 Τά γράμματα μοῦ δώσανε 'ς τ' Ἀνώγειο⁸ νά τά δώσω,
 40. κ' ἐκεῖ νά γείνη Ἐπιτροπή, βιάζομαι ν' ἀποσώσω.

* * *

- Ἀπό καιρό τ' ἀκούσαμε κι ὁ κύρης μου πηγαίνει,
 μαζί μέ τούς Πρωτόγερους κ' εἶναι κι ἀρματωμένοι.
 - Γροικοῦμεν πῶς ἀγρίεψαν κ' οἱ Τούρκοι μέσ' τήν Πόλη
 καί σφάζουν τούς Ἀρμένιδες, ποῦ ξεκληρήσαν δλοι.⁹
 45. Καί μέσα 'ς τήν Ἀνατολή οἱ Τούρκοι οἱ Ζωρμπάδες,
 ἐξέβγαλαν ὡς σήμερο ὡς ἑκατό χιλιάδες.
 Τά ὕστερα ποτές τῶνε οἱ Τούρκοι δέν μετροῦνε,
 αἷμα διψοῦν Χριστιανῶν καί κρέας νά εὐφρανθοῦνε.
 Χρόνια πολλά ὁ Δαίμονας διαβάζει τούς Σοφτάδες,
 50. καί δασκαλεύει τήν Τουρκιά μαζί μέ Οὐλεμάδες.
 Καί πέμπουνε παντοῦ γραφαῖς, «Γκιαούριδες νά σφάζουν»,¹⁰

7) Ὡς πρὸς τὴν ἐκλογή τῶν μελῶν τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς Μεταπολιτευτικῆς (πὺν πραγματοποιήθηκε στὸ χωριὸ Ἀσκύ-
 φου καὶ ὄχι στὴν Κρήτη ὅπως ἀναφέρει στὸ ποίημά του ὁ Βλαστός), ὁ Μανούσος Κούνδουρος παραθέτει τὸ σχετικὸ πρα-
 κτικὸ, ὅπου σημειώνονται καὶ οἱ ἀγωνιστὲς τοῦ ποιήματος:

«Ἐν Ἀσκύφῳ σήμερον τὴν 7ην Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους 1895, ἡμέραν Σάββατον καὶ ὥραν 7ην τῆς ἡμέρας ταυρικῆς συνελθόντες
 τὰ μέλη «τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Μεταπολιτευτικῆς Κοιτῆς» ἐξελέξαμεν παρὼντες πρῶτον τῆς εἰρημίνης ἐπιτροπῆς
 τὸν Μανούσαν Ρ. Κούνδουρον, διδάκτορα τοῦ δικαίου ἐκ Σφακίων, ἀντιπρόεδρος δὲ τοὺς Γεώργιον Μ. Μυλωνογιαννίδην, διδά-
 κτορα τῆς ἱατρικῆς ἐκ Κεφαλῶ Ἀποκορώνου καὶ τὸν Στυλιανὸν Φωτῆην τελειόδοκτον τῆς Νομικῆς ἐκ Μελάμων τῆς ἐπαρχίας
 Ἀγ. Βασιλείου καὶ γενικὸν γραμματεῖα τὸν Νικόλ. Γ. Λεκανιδὴν διδάκτορα τοῦ δικαίου ἐκ Ἀλκιδάμου Ἀποκορώνου Στρατιωτικὸν
 ἐπόπτην τὸν Κωνστ. Μαλινὸν ὀπλαρχηγὸν ἐκ Γαβαλοχωρίου Ἀποκορώνου ὀπλαρχηγὸν τὸν Σταύρον Ἄνδρ. Παλίντο ἐκ Ἀσκύ-
 φου καὶ γραμματεῖα τοῦ στρατιωτικοῦ πλῆματος τὸν Σταύρον Χριστοδουλιδὴν ἐπίσης ἐκ Ἀσκύφου. Εἰδικούς γραμματεῖς τῆς
 ἐπιτροπῆς ἐξελέξαμεν τοὺς Γεώργιον Ἐμμ. Παλιαυδῆν δικηγόρον ἐκ Ἀσκύφου ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἀλληλογραφίας καὶ τὸν
 Γεώργιον Σκουλὸν διδάκτορα τοῦ δικαίου ἐκ Ἀνωγειῶν Μυλοποτάμου ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς Συμβουλίας τῆς ἐπιτροπῆς ἐξελέξα-
 μεν τοὺς Μανούσαν Γεωργ. Κατσηρηγορίδην, Μάρκον Ζερβὸν, Ἐμμ. Μπουγιουκαλῆν, Σταύρον Μπακαβδῆν ἢ Παύλακαν καὶ
 Ροῦσον Στυλ. Κατσηρουδῆν ἐκ τῆς ἐπαρχίας Σφακίων. Τοὺς Ἐμμανουὴλ Φραντζεσκῆν σχολόρχην, Χαρόλαμπον Παπαδῆν
 δικηγόρον Ἰωάν. Γιανναρῆν, Ἀντών. Παπαδῆν, Σέργιον Καλλιγιαννίδην καὶ Ἐμμ. Πετρίδην ἐκ τῆς ἐπαρχίας Ἀποκορώνου.
 Ἀφήγαμεν δὲ κενὰς θέσεις ὅσας καὶ οἱ λοιποὶ ἐπαρχίαι τῆς νήσου ἐκλέξουν ἰσορῆτους συμβούλους. Ταῦτα ἐξελέξαμεν τὸν
 δαυῖτατον παπα-Μαλέκον ἱερομόναχον καὶ γραμματεῖα τοῦ ταύτου τὸν Στυλ. Βαρδινουδῆν, ἀρχιεροφύλακα δὲ τὸν Ἄνδρ.
 Πρωτοπαπαδῆν.»

8) Στὴν ἐκκλησίαν τῆς ἐπὶ τῆς Μεταπολιτευτικῆς τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπῆς πρὸς τοὺς ἀγωνιστὲς τῆς Λυγύππου πὺν δημοσιεύθη-
 κε στὴν ἐφημερίδα τοῦ Καίρου «Ἑρμῆς» καὶ ἀναδημοσιεύθηκε στὰ «Λευκὰ Ὅρη» Ἀθηνῶν (φ. 71/8-11-1895) σημειώνεται:

«Ἐν Ἀσκύφῳ Σφακίων 4/8/βρίου 1895

«Ἐν τῇ Κυρίᾳ

Πρὸς ταῦτα προκείμενα γενικὴς συνθροσύνης εἰς Κλήμα Ἀποκορώνου τῇ 3 Σεπτεμβρίου 1895, εἰς Κρήτην τῆς αὐτῆς ἐπαρ-
 χίας τῇ 10 Σεπτεμβρίου 1895, εἰς Κάμπους τῆς ἐπαρχίας Κυδωνίας τῇ 20 Σεπτεμβρίου 1895 καὶ εἰς Ἀνώγειο τῆς ἐπαρχίας
 Μυλοποτάμου τῇ 1η Ὀκτωβρίου 1895.»

9) Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1895 οἱ σφαγὲς εἰς βάρος τῶν Ἀρμενίων συγκρόνησαν τὴν παγκόσμιαν κοινὴ γνώμη με ἀποτέλεσμα νὰ
 δημιουργηθῇ διεθνὴς δυσμενὲς κλίμα γιὰ τὴν Τουρκία.

10) Υπῆρχε διάχυτος ὁ φόβος ἐπέκτασης τῶν σφαγῶν καὶ στὴν Κρήτη. Ὡς θρησκευτικὴ ἐνέργεια καθημευχασμοῦ θεωρήθηκε
 ἡ ἀποστολὴ στὴν Κρήτη τοῦ Χριστιανοῦ Ἀλέξανδρου Καραθεοδωρῆ Πασά ἀπὸ τὴν Ὑψηλὴ Πύλη ὁ ὁποῖος καὶ ἀντικατέστη-
 σε, ὡς Γενικὸς Διοικητὴς Κρήτης, τὸν Μαχημαὶ Τζελαλεδῖν Πασά τὸν Μάρτιον τοῦ 1895.

Στὰ «Λευκὰ Ὅρη» (φ. 73/22-11-1895) σημειώνεται:

«... φόβος ἐπὶ κεῖται γενικῆς ἐξεγέρσεως τῶν Χριστιανῶν τῆς Νήσου ὡς ἐκ τῆς παραλυσίας καὶ ἐξευτελισμοῦ τῆς Διακλήσεως
 Καραθεοδωρῆ συνέπειά τῶν ὁποίων ἔλαβον θάρρος οἱ φανατικοὶ Μπλήδες καὶ ὥσθ' ὅτι τὰ πράγματα εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀλγο-
 ντες πλέον φανερὰ δεῖ ἐρῆθ' ὅτι ἐρῆθ' καὶ παραινούντες τοὺς ὀλβανούς καὶ ἐντοπικούς χωροφύλακας νὰ ἐπιτίθενται καὶ πυρο-
 βολῶσιν ἀνεξετάστως πάντα χριστιανόν.»

- κ' οἱ λυσσιασμένοι δὲ πίνουνε αἷμα νά ξεδιψάζουν.
 Ἄγρια ἀνήμερα θεριὰ! ποῦ στήριζε ἡ Εὐρώπη,
 κ' ἐνόμισε μέ τόν καιρό πῶς θά γενοῦν ἀνθρώποι.
55. Σάν μάθη ὁ σκύλος γράμματα κ' ἡ ἀλουποῦ νά γράφῃ,
 τότε κι' ὁ Τούρκος θά δεχθῇ πολιτισμό νά μάθῃ.
 Χιλιάδες Φράγκοι ἐπесαν τότε εἰς τήν Κριμαῖα *
 ν' ἀναβαστάξουν τήν Τουρκιά μέ τοῦ Σταυροῦ σημαία.
 Σταυρός ἐπολέμα τόν Σταυρό πρός χάριν τῶν ἀγάδων,
 60. ν' ἀκούουν 'ς τήν Ἁγιά Σοφιά ψαλμούς τῶν Οὐλεμάδων.
 Ἐκαμε σφάλμα φοβερό αὐτ' ἡ Διπλοματία
 καί τήν ἀφόρεσ' ὁ Θεός γι' αὐτή τήν ἁμαρτία.
 Σαράντα χρόνια σήμερο σᾶς παίζει ὁ Σουλτάνος,
 μέ τὰ ψευδοφερμάνια του,¹¹ ὁ μέγας λαοπλάνος.
65. Καί μήπως δέν τόν ἔδεσαν τό σκύλο μέ συνθήκας,
 'ς τῶν ἀποπάτων τὰς ἔρριπτε τὰς βρωμοαποθήκας.
- ***
- Στήν Πόλιν οἱ Βεζύριδες, Σοφτάδες κι' Οὐλεμάδες, **
 γράφουν 'ς τὰ μέρη τῆς Τουρκίας εἰς Βεῖδες, Πασάδες,
 καί Κομητάτα ἔκαμαν,¹² ἀγρίους Τούρκους βάνουν,
 70. χωριά καί χώραις καίουσιν, τοὺς Χριστιανούς ξεβγάνουν.
 Μουρτάτες! *** Τά γνωρίζομεν αὐτά τά μνοτικά σας,
 τό τέλος σας ἐφέρετε μ' αὐτά τά φονικά σας.
 Ἀκόμη δέν τό νοιώσετε, ἄδικα 'ς τήν Εὐρώπη,
 Εμείνετε ὡς σήμερον, ἴσως γεννῇτ' ἀνθρώποι.
75. Χαράμη τρῶτε τό ψωμί 'ς τήν Πόλιν κ' εἰς τήν Κρήτη,
 'ς τό Μέγα Ρεῦμα χάνεται ὁ θρόνος τοῦ Χαμίτη.
- ***
- Ἄλλος διαβάτης ἔρχεται, νέος μαντατοφόρος,
 τά ἄρματά του ἀστραφτουνε, λεβέντης, λευκοφόρος.

Σημ. Π. Βλαστοῦ

* «Κατά τό 1854-5 ἡ χριστιανική πεπολιτισμένη Εὐρώπη ἐπετέθη κατά τῆς ἀνοδύου Ρωσίας ὑπὲρ τῶν Τούρκων τῆς ἀκραϊότητος τῆς Τουρκίας ὑποσχεθείσα διὰ τοῦ Χάτι-Χουμανιὸν (χάρτου τῆς ἰσότητος καί ἰσωνομίας ἀνεξαρτητικῆς πλήρους κτλ. οὐδένα τῶν ὧν διωκε ἡ Τουρκία ἐφάρμοξε, τό δὲ αἷμα καί χρεῖμα τῶν Εὐρωπαίων ματαίως ἐθυσιάσθη.»

** Φοιτηταὶ καὶ διαβασμένοι ἐκ τῶν τῶν τῆς Ἀγ. Σοφίας

*** ἴδιος λ. τ. εὐνοϊκός

11) «Λευκὰ Ὄρη» Ἀθηναίων φ. 76/13-12-1895:

«... Ὁ κόσμος πεποθήσθην εἶχεν διὰ τὴν Ἑλλάδα ἡ τόσα δαπανώσα διὰ διπλωματίας τῆς ὑπηρεσίας εἶχε τοὺς τοὺς διπλωματικῶς λάβῃ εἶσω καὶ προφορικῶς ὑποσχέσεις παρὰ τῆς παναίρου ἀλύπτου Τουρκίας διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν τότε καθιστῶν τῆς Κρήτης καὶ ἀλύπτου τῶν διὰ συνθηκῶν καὶ συμβάσεων καὶ ἐνυπογράφων παρὰ τῆς ἰδίας τοῦ Σουλτάν Ἀβδούλ Χαμίτ χαρὰς φερ-
 μάνων παραχωρηθέντα προνόμια εἰς αὐτήν...»

12) Οἱ Τυρκοκρήτες εἶχαν οργανώσει παγκρήτιο τρομοκρατικὸ κομμάτι που ἐπιδόθηκε σε βίαιοπραγίες καὶ δολοφονίες, με ἀπώτερο σκοπὸ τὴν δημιουργίαν ἐκρυθμῆς κατάστασης.

- Πού πᾶς διαβάτη τοῦ βουνοῦ, τῶν Μαδαρῶν ἀγρίμι.
 80. ἦλθες νά σε μυρίσουνε τά βότανα κ' οἱ θῦμοι.
 Ἐλα νά φᾶς, ἔλα νά πηξῇς, γιὰτ' εἶσαι κουρασμένος,
 εἶπέ μας ἀπὸ ποῦρχεσε, καί ποῦ 'σαι ἀπεσταλμένος;
 Τί κάνουν ς' τά Χανιώτικα δλ' οἱ ἀδελφοχτοί μας,¹³
 ὡς φαίνεται ἀγρίεψαν καί πάλιν οἱ ἐχθροί μας.
 85. - Μ' ἐστελλεν ἡ Ἐπιτροπὴ τοὺς ἄνδρες νά ξεμυγίσω,
 ς' τοὺς Κάμπους **** μάχη γίνεται, ἐκεῖ νά τοὺς ὀδηγήσω.
 Γιὰτὶ τοῦ Καραθεοδωρῆ ἐπῆρε ὁ νοῦς του ἄερα,
 ς' τοὺς Κάμπους ἐβγαλε στρατό τῇ χθεσινῇ ἡμέρᾳ.
 Νά πιάσῃ τὴν ἐπιτροπὴ καί νά τὴν ἐξορίσῃ,
 90. ὡς τό ξανάκαμ' ὁ Σακῆρ,¹⁵ ς' Ἀνατολὴ καί Δύση.
 Πῶς τοῦ ζητοῦν προνόμια ποῦ εἶχε πρὶν ἡ Κρήτη,¹⁶
 τ' ἀφαίρεσε καί τά 'σβυσεν ἡ χέρα τοῦ Χαμίτη.
 Δέν σκέφθηκε τά ὕστερα, μήδε τ' ἀφτί του ἰδρώνει,
 πῶς ὁποιος δίδει κι ἀφαιρεῖ, τὸν παίρνουν οἱ Δαιμόνοι.
 95. Σουλτάνε! τά προνόμια ὑπέγραψαν Δυνάμεις,¹⁷
 μέ τὸν Καραθεοδωρῆ καί ὁ Σαντριάζάμης.
 Αὐτοὶ ἦτον ἀντιπρόσωποι καί τρίτος τοῦ Σουλτάνου,
 καί τώρα δλ' οἱ βασιλεῖς τὴν κρίσι του θά κάμου.
 Σουλτάνος ἐτρελάθηκε καταπατεῖ συνθήκας,
 100. ποῦ ἡ Ρωσσία τοῦ ἔκαμε μέ πόλεμο καί νίκας.

Σημ. Π Βλοστοῦ

**** χωρὶν τῆς ἐπαρχ. (σ.σ. σημείωση ατελής)

13) Κατὰ τὶς κρίσιμες στιγμὲς ο ἰσχυρὸς τῶν Ἀδελφοχτῶν γινόταν ἀκόμη πιο ἰσχυρός. Καὶ στὴν περίπτωσιν τῆς ἐποχῆς τῆς Μεταπολιτευτικῆς, οἱ παλαιοὶ φατριασμοὶ υποχώρησαν καὶ πάλι καὶ ἐνδυνάμωθηκε τὸ ἔθνος τῆς ἀνελευθερίας.

14) Θεωρῶντας τὶς ἐνέργειάς τοὺς ὡς ἐπαναστατικὴ πράξις, ὁ Καραθεοδωρῆς εἶχε διατάξει νὰ συλληφθοῦν οἱ Μεταπολιτευτικοί.

Στὴν ἀνταπόκρισιν τῶν «Λευκῶν Ὁρίων» γιὰ τὴ μάχη τῶν Κάμπων σημειώνεται:

«... Ὁ Καραθεοδωρῆς ὡς τὴν δαμνέται ἐπιτείναν καὶ εἰς τὸ ἀποχωρητὸ ἤδη φθάσαν διὰ τὴν παρακλίαν τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ, ἀπεφάσισεν ἐν συμβουλῇ μετὰ τοῦ Στρατιωτικοῦ Διοικητοῦ νὰ προκαταλάβῃ διὰ στρατιωτικῆς δυνάμεως τὸ ἀρεινὸν χωρίον Κάμπους καὶ παρεμποδίσῃ αὐτῷ τὰς ἐνεργείας τῆς Ἐπιτροπῆς.»

15) Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1889 ἡ Πύλη ἀνακάλεσε τὸν Γενικὸ Διοικητὴ Ν. Σαρντάνη καὶ τὸν ἀντικατέστησε με τὸν ἀσκληρὸ στρατιωτικὸ Σακῆρ πασά, ὁ ὁποῖος ἐπέβαλε ἀμέσως στρατιωτικὸν νόμον ἀπὸ Νηοῦ. Κατὰ τὸ δόγμα τῆς διοικήσεως τοῦ Σακῆρ τὰ στρατοδικεῖα ἐπέβαλλαν θανατικὰς ποινάς, ἐνῶ ἦσαν συνεχεῖς οἱ βίαιοπραγίαι καὶ λεηλασίαι ἐκ μέρους τῶν Τούρκων.

16) Οἱ Μεταπολιτευτικοὶ εἶχαν ζητήσῃ τὴν ἐπαναφορὰ τοῦ Χάρτη τῆς Χαλκίδας, ἀλλὰ ὁ Καραθεοδωρῆς διέλυσε τὴ Συνέλευσιν στὶς 28 ἰουνίου 1895.

17) Ὁ Messenger d' Athènes ὡς ἀναφέρει ἡ ἐφημ. «Λευκὰ Ὅρη» (φ. 69/25-10-1895) σχολιάζει, ἐρμηνεύοντας, τὸ ὑπόμνημα ποὺ εἶχε ἐπιδεθῇ στοὺς Προξένους τῶν Μεγάλων Δυνάμεων στὰ Χανιά:

«... Ἐν ὅτι οἱ ἐκδόσεις αὐτῶν (τῶν Κρητῶν) εἶνε ὑπερβολικαὶ ἐν τῷ παρόντι αὐτῶν μεγεθοποιῶνται διὰ ἐφαρμοσθῆναι ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν οἱ σχετικοὶ διατάξεις τοῦ Βερολίνου Συνεδρίου, διὰ ἀποδοθῆναι εἰς αὐτοὺς τὸ ὅπλον τοῦ 1877 πολέμου (ὁ Χάρτης), τὸ κυρωθὲν διὰ συναλλαγματικῶν συμβολαίων, τὸ ὁποῖον ἐτέθη ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῶν Δυνάμεων, καταχρηστικῶς διὰ καὶ αὐθαίρετως ὑπὸ τῆς Πύλης ἀντιθέτως. Ἡ ἐγκατάλειψις τῶν Κρητῶν ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ φαινομένου τοῦ ἔτους 1889 εἶνε ἀπάρνησις διεθνῶς δικαιοσύνης, εἰς τὴν ὁποῖαν κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Γαβέλλα, τόχιον ἡ βρόδον θέλει ἐπιμετρηθῇ ὑπὸ τοῦ αἰωνίου δικαίου ἢ φαρε-
 ρωτέρᾳ τῶν περιγῶν.»

Κι άφαίρεσε τῶν Κρητικῶν προνόμια σπουδαία,¹⁸

γιατί ἔμοιασεν ὁ δόλιος ἐκείνη τήν Εβραία,¹⁹

Ποῦ σάν ἐγέννα, ἐφώναζε: - «Βοήθει Παναγία». -

κι' ἀπήτης ἀπογέννησε - «Ἐξω κακή Μαρία!»

105. Τό μεταγνώθει σήμερον, χθές τά 'χεν ὑπογράψη,

κι ὁ θρόνος του γκρεμίζεται μέσα νά τότε θάψη.

Γράφει ὁ σουλτάνος τοῦ Πασσᾶ, - Εὐθύς στρατό νά πέψη,

Ἐπιτροπή καί Σύναξι δλη νά καταστρέψη.²⁰

Χίλιους στρατιώτες ἐβγαλε σ' τους Κάμπους ν' ἀνεβοῦνε,²¹

110. νά πιάσουν τήν Ἐπιτροπή γή δλοι νά ξεβοῦνε.

Μά αἱ γενναῖοι Καμπιανοί, σαν καί τσ' Ἀση Γωνιώτες,

δλοι ἀρματωθήκανε σάν Κρητικοί στρατιώτες,

Κ' ἐμήνυσαν τοῦ Μπίμπαση - εἰς τό χωριό μή βοῦνε.²²

18) ὁ π.

19) Πρβλ.

«... Ἄς καμαρώνη τήν κατάστασιν ταύτην ἡ ἐληίζουσα εἰσέτι ἀπό τόν Χαμίτ καί τοῖς παρόδες του Κυβέρνησις τοῦ ἐλευτέρου Ἑλληνικοῦ Βασιλείου μέ τήν Εβραϊοπολιτικὴν αἰ' ἥς ἐπιδώκει τό μεγαλεῖον ὄθεν τοῦ ἔθνους» («Λευκά Ὅρη» φ. 73/22-11-1895)

20) «... Κατὰ συνέπειαν δὲ ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Κυβέρνησις διεμήνυσεν τῷ Καραιοδεωδῶρ Πασσᾶ ὅτι οφείλει μετὰ τοῦ στρατιωτ. διοικητοῦ νά ἐπιδώξωσι διὰ παντός μέσου τήν ἐξόντων τῆς Κρητικῆς Μεταπολιτευτικῆς Ἐπιτροπῆς.» («Λευκά Ὅρη» φ. 75/6-12-1895)

21) Για τὴ μάχη στους Κάμπους:

Από τὸ Ἡμερολόγιον τοῦ Μαν. Καϊνέριου:

«Θ. 11 (Παύση) Διενεκετεύοντες τὴν 7ην τῆς (προχθές) εἰς Καρὶς χωρίον ἀπέχον τῶν στρατηγικῶν θέσεων τῶν Κάμπων περί τὴν ὥραν. Ἐκεῖθεν ἀπεστέλλαντες νικητοφρονεῖς ἐντεταλμένους νά πυροβολήσων τὸν στρατὸν ἐν τῇ περιπτώσει θά ἀνήρχετο πρὸς τὰς θέσεις ἐκεῖνας. Περὶ τὸ λυκαυγὲς ἠκούσθησαν πυροβολισμοί. Ἐσπεύσαμεν καί καταλάβομεν τὸν ἡρσιμωμένον πύργον καί τὰ πέρα ὠκώματα ἤρχισε δὲ μάχη πεισματώδης, τοῦ στρατοῦ ἐπιμένοντος νά καταλάβῃ τὰς θέσεις ταύτας. Μετὰ δῶρον ὁ στρατὸς ἐκλονεῖτο ἀπὸ τὴν ἀρνητικὴν ἐπίθεσίν μας ὥστε ἐξήτη ἀναχωρεῖν καί κατῴρωσε νά συνεννοηθῇ μέ τοὺς κατέχοντας τὰ πρὸς ἑαυτὸν ὠκώματα. Οἱ δὲ τῆς ἀναχωρῆς ἦσαν νά τῷ ἐπιτρέψωμεν νά μεταβῇ εἰς τὸν Ἀποκόδωνα. Οἱ ἡμεῖς τὰ ἐδέχθησαν προσφωνῶντες εἰς τὰ ὠκώματα ἐκεῖνα τὴν διακοπὴν, μέχρας αὐτοῖς ἀναγγεῖλλον εἰς τὰ ἐρείδια τοῦ πύργου, ὅπου ἐπολέμουν, τὴν πρότασιν τοῦ ἔχθρου. Ἀπήντησα ἀρνητικῶς καί διὰ νά εἶναι ἀκριβὲς καί ὠρισμένη ἡ ἀπάντησίς μου ἔδωκα ταύτην γραπτὴν, ἣν ὑπέγραψε καί ὁ στρατιωτικὸς ἐπίσημος καί ὁ Γεν. Γραμματεὺς. Διὰ τῆς ἀπαντήσεως ἠγορεύον ἀπολύτως κάθε διακοπὴν τῆς μάχης θέλων εὐαίς εἰ ἀρχῆς νά δώσω τὸν τόνον τῆς ἐπαναστάσεως, ὅτι ὑποχωρήσεις δὲν θά γνωρίζῃ. Ἀλλὰ μέχρι τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ ἀγγελιοφόρου ὁ στρατὸς ἐπωρελῆθη τῆς μερικῆς ἀναχωρῆς καί ἠδυνήθη ἀπισθοχωρήσεως ἀπρόσβλητος, νά καταλάβῃ ὀχυρωτάτος θέσεις ἀνωτὶ τοῦ μικροῦ χωρίου Τοιχλοπήγαδο. Ἐν ταύταις ἡμῶν ἐξήκολούθησε σφοδρὰ, ὅπου ἡ ὑπεροχή μας διακρίνετο ἀπὸ πᾶσαν στιγμὴν. Ἀπὸ δὲ ὁ στρατὸς ἀπετύγχανεν εἰς τὴν κατάληξιν τοῦ ἡρσιμωμένου πύργου, τῆς στρατηγικωτέρας θέσεως ἀπεπερδοῦ νά εἰσέλθῃ εἰς Κάμπους ἐκ θυμῶν ἀπὸ τῆς θέσεως Σκόλος. Ἀλλ' ἀπεκρούετο ἐκεῖθεν ὑπὸ τῶν ἀπαραγῶν τῶν Κάμπων Χ. Φοσιζέσκου καὶ ἄλλων. Καλογερὴ καί ὑπὸ τοῦ Πασα-Μαλέκου Μολονδῆ δὲ τῷ ἐχθρῶν ἐπὶ εἰς τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν τῆς μάχης οἱ ὀχυροὶ θέσεις τὰς ὁποίας κατέλαβεν ἀνωθεν τοῦ Τοιχλοπήγαδου, τρεῖς ὥρας πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου (χθές) εἶχεν ἡττηθῇ ἀσχυρῶς εἰς ἅλα τὰ σημεῖα ἐτράπη εἰς φυγὴν διήλθε τὴν μεσολαβοῦσαν μετὰ τῶν Κάμπων καί Κεραμειῶν φάραγγα καί εἰσῆλθεν εἰς Κεραμεῖα παρενοχλούμενος καί ἐκεῖ ὑπὸ μικροῦ σώματος ἐπαναστατῶν ὑπὸ τοὺς Πέτρον Κουταλίωνη καί Χαταμπήν. Καί ἐκεῖθεν ἐξαμην ἐπὶ πληρωμῇ χριστιανούς, οὗ ἡμεῖς δὲν ἠμπούσαμεν καί συνέλεξε τοὺς νεκρούς του.»

22) Ἀπὸ τὴν ἀνταπίκριση τῶν «Λευκῶν Ὁρίων».

«... ἄλλ' αἱ Καμπιανοὶ ἰδόντες τὰς Τουρκικὰς δυνάμεις ἔλαβον ἔγκοπον πρόνοιαν καί καταλαβόντες αὐθαρεῖς τὰ καίρια κέντρα τῶν θέσεων τοῦ χωρίου αὐτῶν, διεμήνυσαν εἰς τὸν κατ' αὐτῶν διευθυνόμενον λοχαγόν νά μὴν τολμήσῃ νά ἐκβιθῇ τὴν κατάληξιν τοῦ χωρίου καθότι ἤθελον συγκρουθῇ μέ τῶν ἐν αὐτῷ ἀπολόρων τῆς Ἐπιτροπῆς καί συνεπῶς καί μετὰ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου... ἄλλως ἀπεκδύνονται πᾶσης εὐθύνης διὰ πᾶσαν ἐναντίον περίπτωσιν.»

- γιατί τά άστρα τ' ούρανοϋ ξανάστροφα θά ίδοϋνε.
 115. Στενός θέ νά τώνε φανή τών Καμπιανών ό τόπος,
 κι' ανήφορος κακόβγαλτος καί θά τούς πέση κόπος.
 Οί Τοϋρκοί δέν άκούσανε, γίνονται δυό κολόνες,²³
 κι' ώς άρχισαν τόν πόλεμο, λουπάσουν σάν χελώνες.
 Κ' έφώναζων: - 'Αλλάχ! 'Αλλαχ! προφήτη, σκέπασέ μας,
 120. άπό ταίς μπάλαις τών Ρωμηώ έλα καί γλύτωσέ μας.
 Τρείς ώραις, βράζ' ό πόλεμος καί οί καμπάνες κροϋνε,²⁴
 κι' άπ' όλα τά γυρόχωρα οί Χριστιανοί γλακοϋνε.²⁵
 Άνδρες, γυναίκες καί παιδιά έφέρνασι φουσέκια,
 κι' άποζυγώναν τό στρατό με βροντερά τουφέκια.²⁶
 125. Νά φτάξουν ς' τήν Άνόστασι, ποϋ οί Παπάδες ψάλλουν,
 κ' η κόρες δαφνοστέφανα πλέκουνε νά τών βάλλουν.

* * *

- Φεύγει ό στρατός, τόν Μπίμαση δέν στέκει ν' ανημένη,
 δεκάξε τοϋ σκοτώθηκαν κ' είκοσι πληγωμένοι.²⁷
 Κι' ό Μπίμασης έπήρενε μιά σφαίρα ς' τό κεφάλι,
 130. κ' έφώναξεν - 'Αλλάχ! 'Αλλάχ! κ' είντα' ν' αυτό τό χάλι.
 Στήν άκρα τόν έπλήγωσε καί τή ζωή λυπάται,
 κι' ώστε νά ζή τών Καμπιανών ταίς σφαίρες θά θυμάται.

23) Από την ανταπόκριση των «Λευκών Όρέων».

«... Τούτου δέ γενομένου γνωστοί εις τόν διοκοόντα έν τῷ Πύργῳ τῆς Μαλδέης τόν Ταύρκικόν αἱρετόν συνταγματάρχην Σου-
 κρήν βέη, ὅστις εἶχε εντόνους διαταγές νά καταδιώξη τήν έν Κάμπους ἐγκαθάρσειν τῆς Ἐπιτροπῆς, ἐξεκίνησε αὐτός μετά 700
 στρατιωτῶν, διαίρεσας αὐτούς εἰς δύο σώματα, ἐξ ὧν 300 ὑπὸ τῆς διαταγῆς ἐνός γιούρμαση (λοχαγού), λαβόντες τήν πρὸς
 τοὺς Κάμπους ὁδόν, αὐτοὺς δέ μετά τῶν λοιπῶν 400 ἐλάευσεν, ὅπως ἀνέλθῃ πρὸς τό ὑπερκείμενον τῶν Κάμπων ὄρυγμα
 ἵνα περικυκλώσῃ τό έν τῷ χωρίῳ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς καί ἐξαγκάσῃ τήν παράδοσιν αὐτῶν.»

24) Εἶναι γνωστότατο ὅτι οἱ καμπάνες τῶν ἐκκλησιῶν καλοῦν σι συνένωσις δυνάμεων καί συγκέντρωσις τοῦ λαοῦ γιὰ τήν
 ἀντιμετώπισιν κινδύνου ἢ ἐκτακτῆς ἀνάγκης.

Περίπτωσης κωδωνοκρουσιῶν ἀναφέρεται στο Ἡμερολόγιον Λεκανίδης κατὰ τὴ διάρκειαν ἐπὶ τοῦ ἐπεισοδίου μεταξύ κατοίκων
 τοῦ χωρίου Μαχαιροί καί Ταύρκων στρατιωτῶν στίς 6 Νοεμβρίου 1895: «... Οἱ κῶδοι καί τῶν χωρίων Μαχαιρῶν διὰ κωδωνο-
 κρουσίας ἐξεβίβαν αὐτοὺς ἐχόντας ἐπὶ κεφαλῆς τόν Μουκὸν ἔβραζον.»

Αλλὰ καί στο Ἡμερολόγιον τοῦ Κοῦνδουρου ἀναφέρεται σχετικὰ με τήν ἀποστολὴν τοῦ «κωκυτωδιστάτου» ἀγγελιοφό-
 ρου Νικ. Τσοῦρδου πρὸς τὸν Παπα- Γαβριήλ στο Φρι καί πρὸς τοὺς Λακωνιώτες, ὅτι «... ὁφού δὲ ἤκουσε τὸν σκοπὸν τῆς
 ἀποστολῆς τοῦ ἀγγελιοφόρου ὁ Γαβριήλ διέταξε νά σημῶναι πόρτα τὸν κῶδωνα τῇ «Εὐαγγελιστρίας» καλὼν τοὺς χριστι-
 ανοὺς εἰς τὸν ναόν.» Καί αὐτοῦ «... Ἐκείθεν ὁ ἀγγελιοφόρος ἀνῆλθεν εἰς Ἀσκύφου, ἐνῶ ἐπεκράτει ἀκαμῆ ἡ σκοτεινὴ νύξ, ἐκρου-
 σε τὸν κῶδωνα τοῦ πρώτου ναοῦ ὃν συνήντησε καί ἤρχισε πυροβολῶν.»

25) Από την ανταπόκριση των «Λευκών Όρέων».

«... οἱ πλείε τῶν Κάμπων κάτοικοι ἐπέσπευσαν ἀρόχα πρὸς τοὺς κινδυνεύοντας χριστιανοὺς, ἐπετίθησαν λυσσοῦδῶς κατὰ τοῦ
 ταύρκ. στρατοῦ, ὃν σφιγκτὸ περικυκλώσαντες περὶ ἡγῶν αὐτῶν εἰς ταούτην ἀπελπίσαν καί εἰς ἐπὶ τοῦ χυνοῦ καί δακτον
 φυγῇ ὥστε ἀπέρριπτεν αὐτοὺς τῆδε κακείσε τὸν ὄπλισμόν αὐτοῦ ὅπως μὴ ἐμπλῇ εἰς χεῖρας τῶν κατοικοῦντων χριστιανῶν.»

26) ὁ.π.

27) Σύμφωνα με τον Λεκανίδη, οι φονευθέντες και πληγωμένοι ήταν περίπου 25, ενώ στα «Λευκά Όρη», σημειώνεται
 «... καταλείβας (ὁ Σαυκρὴ βέης) τέσσαρας νεκροὺς οὓς δέν ἤδυνήθη νά λάβῃ καί θάψῃ παραλαβὼν μεθ' αὐτοῦ πλέον τῶν 15-20
 τραυματισθέντων στρατιωτῶν, μεθ' ὧν καί λοχαγός τις.»

Αλλὰ σι ἄλλο δημοσίευμα τῶν «Λευκῶν Όρέων» (φ. 75/6-12-1895) διδύται ο οριστικός ἀριθμός: «... Μετὰ τήν συμπλοκὴν
 τῶν Κάμπων καθ' ἣν κατὰ νεωτέρας πληροφορίας ἐφανεύθησαν 17 καί ἐπληγώθησαν 20.»

Σάν τούς λαγούς έφεύγανε μέ φόβο οί φελλάδες,
κ' εἰς τή Μαλλάξα τρύπωναν ς' τοῦ Πύργου τούς κουλάδες.²⁸

* * *

135. Κ' οἱ Πρόξενοι ὡς τ' ἄκουσαν, εἰς τοῦ Πασσᾶ ἐπήγαν,
καί διεμαρτυρήθηκαν καί θυμωμένοι ἐφύγαν.

- Εἶσαι ὑπεύθυνος, Πασσᾶ, θέλεις νά κάψης πάλι,
τήν Κρήτη, 'σάν νά μή δικᾶ ἡ ἄλλη παραζάλη.
Ποῦ τήν Εὐρώπη ἐπιασε μέ τῆς σφαγιάς πού κάνουν.

140. καί κινδυνεύει νά χαθῇ ὁ θρόνος τοῦ Σουλτάνου.

Εσύ δεν τά ὑπέγραψες τά ἄρθρα τῆς Συνθήκης,
ς' τό Βερολίνο²⁹ μιᾶ φορά;... Αἱ δέ μυαλό καί δίκη!
Ρίπτεται λάδι ς' τή φωτιά πρὶν σβύσεται τήν ἄλλη,
π' ἄναψε ς' τήν Ἀνατολή τόση σφαγή μεγάλη.

145. Εἶσαι ὑπεύθυνος Πασσᾶ, εἰς ὅ,τι ἀκολουθήσῃ³⁰

ς' τήν Κρήτη δώσετε εὐθύς ὅ,τι σᾶσε ζητήση.
Γιατί τήν Κρήτη χάνεται καί εἰς' ἐσύ αἰτία,
κι ἄλλος Σουλτάνος θά γενῇ μέσα ς' τήν Αραβία.

Τήν Πόλι θά τήν χάσετε, Μακεδονία, Θράκη,

150. Ἀνατολή³¹ μέ τά νησιά, αὐτό θέλουν οἱ Φράγκοι.³²
Αὐτοί ποῦ κατεβάσανε στόλους ς' τὰ Δαρδανέλλια,³³
καί θάχη δόξα ὁ Οὐρανός κ' ἡ γῆ θεῖα Εὐαγγέλια.
Ἡ βοσκοπούλα ἐχάρικε καί τῶν μαντατοφόρων,

28) Κουλάδες - κουλάδες (οἱ) - κουλάς (ὁ) = πύργος, φρούριο

Ἀπό τήν ἀνταπόκριση τῶν «Λευκῶν Ὁρίων»

«... ὁ δὲ συνταγματάρχης Σουκρή βέλος μικροῦ δεινὸν συνελαμβάνετα, ὃν δὲν ἐπύρχετο ἡ νῆς, τῇ βοήθειᾳ τῆς ὁποίας ὑποχωρήσας ὀχυρώθη ἐν τῷ πύργῳ τῆς Μαλλάξας.»

29) «Λευκὰ Ὅρη» φ. 73/22-31-1895:

«... Ἐπιδιώκοντες (οἱ Χριστιανικὲς κυβερνήσεις τῆς Εὐρώπης) τὴν ἐφαρμογὴν τῆς Βερολινεῖας συνθήκης ὑπὲρ τῶν Ἀρμενίων, δὲν εἶναι οὔτε δίκαιον οὔτε σκευφθρὸν, νὰ μὴ λάβωσι ὑπ' ὄψει τῶν πρὸ πάντων ἐκείνους ὅτινες πλείοντον ἄλλων λαῶν τῆς Ἀνατολῆς ἐκ τῶν ὑποκειμένων εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς Πύλης, δικαιούνται εἰς αὐτονομίαν καὶ αὐτοδιοίκησιν καὶ τῶν ὁποίων τὸ πολίτευμα - πρὶν ἢ εἶναι καταλυθεῖ, εἶχον προσβάλλει αὐτοὶ αὐτοὶ ὡς ὑπογραμμὸν τῶν ἐν τοῖς ἄλλοις διαμερίσμασι τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας ἐπενεχθέντων μεταρρυθμίσεων, κατὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς ὡς εἴρηται συμβάσεως καὶ ἰδίᾳ τοῦ 23 ὁρῶν αὐτῆς.»

30) Ἀπὸ τήν ἀνταπόκριση τῶν «Λευκῶν Ὁρίων».

«... Τὴν εὐθύνην δὲ τοῦ λυπηροῦ ταύτου γεγονότος οἱ πάντες ἐπύρουν εἰς τὰ δοκτοχὰ μέτρα τῆς κακοκεφαλίδος τοῦ Καραθεοδωρῆ πασᾶ, καθ' οὗ καὶ οἱ κ.κ. Πρόξενοι τῶν Εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων ἐν Χανίαις ἐσχημάτισαν πεποῖθησιν ὑπέδειξαν δ' εἰς αὐτὸν τὴν σφαλερὴν πορείαν, ἐν ἣ παρελέλεινε, τροπικὴ παρακέντησιν καὶ σκολιδὸν δόδν, δι' ἣς καθίσταται μόνος ὑπεύθυνος ἀπέναντι τῶν περιστάσεων, ὃς διέρχεται ἡ γενικὴ εἰρήνη τῆς Ἀνατολῆς.»

31) ὁ.π.

32) «Καθ' ὃ τηλεγραφεῖται πρὸς τὸν Ἰταλικὸν «Λίωνα» ἀπὸ Κων/πόλεως ἀπὸ 6 τρέχ., λέγεται ὅτι οἱ δυνάμεις ἐμφώνησαν, ἐν ἡ περιπτώσει ἡ ἡγεσία δὲν ἀποκαταστῇ ἐν τῇ τουρκικῇ αὐτοκρατορίᾳ μετὰ τὴν ναυτικὴν ἐπὶ βίβιν νὰ καταλάβουν ἡ Ρωσσία τὴν Σμύρνην, ἡ Γαλλία τὴν Δαμασκόν, ἡ Ἰταλία τὴν Τρίπολιν, ἡ Ἀγγλία τὴν Ἀλέξανδρον καὶ τὴν νήσον Κρήτην, ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Γερμανία τὴν Θεσσαλονίκην.» («Λευκὰ Ὅρη» φ. 72/15-11-1895)

33) «Ὁ Σουλτάνος μοιροῦντὶ τὰ μέγιστα θαυμάσιος διὰ τὴν αἰτησίαν τῶν Πρεσβευτῶν περὶ ὁδοῦ εἰσόδου δευτέρων φυλακίδων, ἠναγκάσθη μετὰ ἐπὶ νηλεγεῖν πολὺν συμβούλιον τῶν ὑπουργῶν νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν εἰσόδον διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ δευτέρων φυλακίδων, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅπως τὰ πληρώματα πλοίων νὰ μὴ ὑπερβαίνωσι τοὺς χιλιούς ἀνδρας...» («Λευκὰ Ὅρη» φ. 72/15-11-1895)

δίδει κανίσκι από έν άρνί νά πάρουνε ώς δώρον.

155. - Άμέτε, φίλοι, άδερφοκτοί, είς τήν καλή τήν ώρα,
 όπου νά ραίν' ή στράτα σας τριαντάφυλλα καί ρόδα!
 Άς έχη θάρρος ό Λαός κ' οί Χριστιανοί τής Κρήτης,
 κ' ήλθε τό τέλος τής Τουρκιάς καί πίπτει ό Χαμίτης.
 Άμέτε άδέλφια ς' τό καλό, ς' τ' Άνώγεια, ς' τόν Κρουσσώνα,
 160. κ' έχ' ό Θεός τό χέρι του ς' τόν τρέχοντα άγώνα.
 Τούρκους νά μή δηλειάτε πλειό, φοβοῦνται σάν ταίς φώκαις,
 γυναίκες, θά τούς διώχνωμε σήμερο μέ ταίς ρόκκες.
 Καθώς τό γράφουν οί χρησμοί ποῦ έχουν τά χαρτιά μας.
 ήλθε καιρός νά λάβωμε κ' έμείς τή Λευθεριά μας.
 165. Έδα τό βλέπω, άδέρφια μου, πώς φθάνει εκείν' ήμέρα,
 ποῦ ή Κρήτη λευθερώνεται μέ τοῦ Θεοῦ τή χέρα.

* * *

- Τή βοσκοπούλα χαιρετοῦν, φεύγουν οί ταχυδρόμοι,
 ς' τσ' Άραβανιώτικαις κορφές, ποῦν' όρεινοί οί δρόμοι,
 Κ' ή Βοσκοπούλα έπηρε λαμπάδες καί λιβ άνι,
 170. παράκλησιν είς τήν κορυφή τοῦ Ψηλορείτη κάνει
 - «Σταυρέ μου! ποῦ ή δόξα Σου, Δαιμόνους καταβάλλει,
 δύναμι δός τών χριστιανῶ κ' έλευθεριά μεγάλη!
 Ρίξε τό μεσοφέγγαρο ποῦ τήν Άγιά Σοφία,
 καί στήλωσε επάνω της τή δόξα Σου τή θεία!
 175. Νά ίδῶ σημαίας μέ Σταυρούς κ' έδῶ νά κυμματίζουν,
 καί τήν Τουρκιά τήν άγρια Παπάδες νά βαφτίζουν.

Εν Άθήναις 21 Νοεμβρ. 1895

(υπογραφή) Παῦλος Γ. Βλαστός